

СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ НАРКОТИЧНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ

SOCIAL ASPECTS OF DRUG ADDICTION

У статті представлено теоретичний аналіз соціальних аспектів наркотичної залежності. Установлено, що наркотики призводять до серйозних захворювань і значної смертності, глибоко впливаючи не лише на фізичне й психічне здоров'я осіб, а й на соціальний та економічний розвиток країн. Теоретики вважають, що взаємодія між особистісними особливостями й соціальним оточенням відіграє ключову роль у формуванні наркотичної залежності. Бідність, безробіття, низький рівень освіти й легкий доступ до наркотиків значно підвищують ризик її розвитку.

Мета статті полягає в теоретичному аналізі соціальних аспектів наркотичної залежності.

Визначено, що наркотична залежність є складним психічним станом, який характеризується непереборним потягом до вживання наркотичних речовин, що стає основною домінантою в житті особи. Цей неконтрольований потяг не лише переважає над іншими життєво важливими фізіологічними потребами, а й може призвести до глибоких особистісних змін. Соціальні аспекти, які можуть сприяти розвитку наркотичної залежності, охоплюють широкий спектр умов. Вони включають сімейне оточення, яке має значний вплив на походження й підтримку наркозалежної поведінки. Стиль виховання, який варіюється від надмірної суворості до перестороги, від гіперопіки до абсолютної байдужості, також може збільшити ризик формування залежності. Окрім того, соціальна ізоляція і вплив однопітків є важливими факторами, так як наркотичні речовини є способом соціальної інтеграції або емоційного розвантаження. Культурні норми й доступність наркотиків у громаді також відіграють критичну роль у формуванні залежностей. Економічні умови й освіта можуть змінювати ризик залежності, пропонуючи захист або, навпаки, сприяючи зловживанню.

Ефективні стратегії профілактики й лікування можуть бути розроблені шляхом зосередження зусиль на цих чинниках. Основні підходи включають таке: упровадження освітніх програм у школах і спільнотах, сімейна терапія, взаємодопомога в групах анонімних наркоманів, а також використання цифрових платформ для надання доступу до підтримки, анонімності й зв'язку з ресурсами спільноти.

Ключові слова: соціальна ізоляція, наркоманія, реабілітація, сімейні стосунки, соціальна підтримка, культурні норми.

The article presents a theoretical analysis of the social aspects of drug addiction.

It is established that drugs lead to serious illnesses and significant mortality, having a profound impact not only on the physical and mental health of individuals, but also on the social and economic development of countries.

Theorists believe that the interaction between personality traits and the social environment plays a key role in the development of drug addiction. Poverty, unemployment, low levels of education and easy access to drugs significantly increase the risk of drug addiction.

The purpose of the article is to theoretically analyse the social aspects of drug addiction.

It is determined that drug addiction is a complex mental condition characterised by an irresistible urge to use drugs, which becomes the main dominant in a person's life. This uncontrollable craving not only overrides other vital physiological needs, but can also lead to profound personality changes.

The social aspects that can contribute to the development of drug dependence cover a wide range of conditions. They include the family environment, which has a significant impact on the origin and maintenance of drug-seeking behaviour. Parenting styles that range from overly strict to overprotective can also increase the risk of addiction. In addition, social isolation and peer influence, especially during adolescence, are important factors that can contribute to drug dependence. Drugs act as a way of social integration or emotional relief. Cultural norms and the availability of drugs in the community also play a critical role in the development of addictions. Economic conditions and education can modify the risk of addiction, offering protection or, conversely, facilitating abuse.

Effective prevention and treatment strategies can be developed by focusing on these factors. Key approaches include: implementing educational programmes in schools and communities, family therapy, mutual support through groups such as Narcotics Anonymous, and the use of digital platforms to provide access to support, anonymity, and connections to community resources.

Key words: social exclusion, drug addiction, rehabilitation, family relationships, social support, cultural norms.

УДК 364.692-785:[613.83:615.015.6:
616.89-008.441.3]
DOI [https://doi.org/10.32782/2663-5208.
2025.69.1.24](https://doi.org/10.32782/2663-5208.2025.69.1.24)

Козира П.В.

к.психол.н.,
доцент кафедри практичної психології
Львівський державний університет
внутрішніх справ

Шаталова А.О.

студентка 1 курсу магістратури
Львівський державний університет
внутрішніх справ

Зловживання наркотичними речовинами становить глобальну соціальну проблему, яка є актуальною для кожної частини світу. Наркотики глибоко впливають не лише на фізичне та психічне здоров'я осіб, а й на соціальний та економічний розвиток країн. Зокрема, у 1999 році в Сполучених Штатах Америки економічні збитки від наркозалежності були оцінені в 400 мільярдів доларів на рік [9, с. 112].

Досвід уживання психоактивних речовин завжди був укорінений у соціальний контекст. Бід-

ність, безробіття, низький рівень освіти й доступність наркотичних речовин суттєво збільшують ризик розвитку залежності. Це пояснюється тим, що люди є водночас біологічними та соціальними істотами, так як багато їхніх біологічних процесів і поведінка формуються під впливом соціального оточення [7, с. 44]. Тому дослідження підкреслюють сильну кореляцію між соціально-економічними факторами й наркоманією [3, с. 244].

Питання наркотичної залежності розглядається з різних аспектів у значній кількості праць.

Потрібно виділити роботи таких науковців, як В.М. Подолян [2], М.С. Шерстньова [4], Т.Дж. Дішон [5], Дж.М. Тіпсфорд [5], М.Д. Стантон [12], Р.Т. Вуд [15] та інші, які зробили вагомий внесок у розуміння механізмів і наслідків наркотичної залежності.

Проте, незважаючи на значну кількість досліджень, існує очевидна прогалина у вивченні впливу соціальних аспектів на розвиток наркотичної залежності. Часто дослідження навколишнього середовища й особистісних змінних проводяться в ізоляції одне від одного, що може призводити до неповного або спотвореного розуміння цієї складної проблеми.

Мета статті полягає в теоретичному аналізі соціальних аспектів наркотичної залежності.

Наркоманія – це багатогранна проблема здоров'я, яка характеризується нав'язливим потягом до наркотичних речовин, що перевершує всі інші фізіологічні потреби і часто призводить до важких особистих і суспільних наслідків [14]. Згідно з інформацією від незалежних фахівців, в Україні налічується від 1,5 до 2 мільйонів осіб із наркозалежністю, що значно перевищує офіційні статистичні дані, які в багато разів нижчі [1, с. 264].

Серед теоретиків поширена думка, що взаємодія між особистістю й соціальним середовищем є ключовим аспектом для розвитку наркотичної залежності. Установлено, що залежність є результатом складної взаємодії біологічних, психологічних і соціальних факторів [2, с. 258].

Соціальні аспекти, які можуть сприяти розвитку наркотичної залежності, охоплюють широкий спектр умов. Вони включають вплив родини, особливо негативний досвід у дитинстві, такий як емоційне чи фізичне насильство. Соціальні норми й цінності, які пропагують чи провокують уживання наркотиків, також відіграють значну роль, як і рівень соціальної ізоляції чи інтеграції особистості в суспільство. Тому потрібно детальніше розглянути соціальні фактори, які можуть вплинути на формування залежності:

Сімейне оточення й виховання. Традиційно вважається, що сім'я відіграє ключову роль у формуванні наркозалежної поведінки. Численні дослідження підтвердили зв'язок між батьківською поведінкою та залежністю їхніх дітей. Виявлено, що на розвиток дитини негативно впливає нездатність матері задовольнити основні її потреби. Дослідження вказують на те, що діти, батьки яких зловживають наркотиками, у п'ять разів частіше самі стикаються з наркотичною залежністю.

Важливим є також стиль виховання: як надмірна суворість, так і надмірна поблажливість можуть збільшити ризик розвитку наркозалежності. Часто сім'я не забезпечує дитині необхідну любов і вміння любити себе, що може призвести до почуття неповноцінності, безцінності й втрати віри в себе. Відповідно до сучасних поглядів, особи з наркозалежністю часто стикаються з проблемами самоповаги. Згідно зі статистикою, понад 40% підлітків, що виростають у дисфункціональ-

них сім'ях, де батьки не забезпечують адекватної підтримки й контролю, мають вищий ризик розвитку залежностей. У стані наркотичної ейфорії людина може відчувати себе значно впевненішою і вільнішою, ніж зазвичай [7, с. 38].

Сім'я має значний вплив не лише на виникнення, а й на підтримку залежної поведінки. Родичі можуть мати власні психологічні проблеми, що іноді призводить до «зриву». Якщо наркозалежна поведінка присутня в когось із членів сім'ї, у родичів цієї особи також можуть розвиватися серйозні проблеми і стан співзалежності [1, с. 264].

Соціальна ізоляція. Особи, які відчувають соціальну ізоляцію або відчуття відсутності зв'язку з іншими, часто мають емоційний дискомфорт або самотність. У такому стані люди можуть звертатися до речовин або поведінки, які спричиняють залежність, у пошуках втіхи, забуття чи відчуття належності. Це може відбуватися навіть тоді, коли такі дії суперечать їхнім особистим цінностям або коли вони усвідомлюють пов'язані із цим ризики [13, с. 1531].

Уживання наркотиків або інші залежні поведінки можуть тимчасово забезпечити відчуття емоційної розв'язки або соціальної інтеграції, наприклад, через спільне вживання з іншими. Однак ці засоби не вирішують докорінних причин соціальної ізоляції й можуть призвести до глибших і триваліших проблем зі здоров'ям і соціальними взаєминами. Крім того, соціальна ізоляція може поглиблюватися, коли особа втрачає зв'язок із соціальними групами, які її підтримують, через негативні наслідки своєї залежності.

Вплив однолітків. Вплив однолітків відіграє значну роль у формуванні поведінки особливо в підлітків, так як цей період характеризується підвищеною чутливістю до соціальних сигналів і підвищеною залежністю від груп однолітків для соціальної та емоційної підтримки [5, с. 201]. Вплив однолітків має не лише прямий, а й опосередкований характер, так як однолітки слугують моделями поведінки, які нормалізують уживання наркотиків. Така нормалізація може зменшити сприйняття ризиків, пов'язаних із наркотиками, і посилити сприйняття переваги, такі як підвищення соціального статусу або прийняття з боку однолітків [11, с. 203].

Тиск з боку однолітків проявляється в різних формах, від явних пропозицій уживання наркотиків до прихованих очікувань поведінки в групі. За даними Національного інституту з вивчення наркозалежності в Сполучених Штатах Америки (National Institute on Drug Abuse (NIDA)), приблизно 55% підлітків указують на те, що вперше спробували наркотики через соціальний тиск однолітків. Вони часто сприймають уживання наркотиків як механізм соціальних зв'язків або як умову для прийняття в певних соціальних колах [2, с. 259].

Культурні норми і ставлення до речовин. Культурні установки й законодавча регуляція в різних суспільствах можуть відрізнятися, і це може впли-

вати на ставлення до вживання різних речовин [6, с. 825].

У деяких культурах рекреаційне або навіть звичне вживання наркотиків може розглядатися як прийнятне або просто як обряд посвячення молоді. Таке соціальне визнання може зменшити сприйняття ризиків, пов'язаних з уживанням наркотиків, і збільшити їх поширеність серед членів громади [7, с. 40]. Люди можуть почати розглядати наркотики як нормальний аспект повсякденного життя. Ця нормалізація може призвести до більш високих показників уживання в молодшому віці, збільшуючи ймовірність розвитку залежності, оскільки вживання наркотиків вкорінюється в соціальній і культурній діяльності. Згідно зі статистикою, більше ніж 30% підлітків у віці від 15 до 18 років, які живуть у середовищах із високою поширеністю наркотиків, спробували хоча б один раз наркотичні речовини, що у два рази перевищує середній показник серед їхніх однолітків з інших середовищ [8, с. 5]. І навпаки, культури, які стигматизують уживання наркотиків, можуть стримувати людей від початку вживання, але також можуть заважати тим, хто бореться із залежністю, звертатися за допомогою через сором і страх соціального відторгнення.

Фізична доступність наркотиків у громаді є критичним фактором ризику для початку та продовження вживання наркотиків. Громади, де наркотики є легкодоступними, імовірно, матимуть вищий рівень уживання і, як наслідок, залежності. На цю доступність можуть впливати місцеві закони та правозастосування, економічні фактори й географічне розташування, яке може полегшити транспортування та продаж заборонених речовин [10, с. 16].

Економічні умови. Стреси, пов'язані із життям у бідності, такі як фінансова нестабільність, часті злочини й обмежений доступ до медичної допомоги, можуть збільшити ймовірність того, що люди звернуться до наркотиків як до форми втечі або механізму подолання труднощів. З'ясовано, що в регіонах із високим рівнем бідності зловживання наркотиками може бути на 50% вищим, ніж у регіонах із більш стабільною економікою, а доступ до психіатричної допомоги обмежений у 70% таких районів, що лише збільшує залежність від наркотиків як засобу самолікування [6, с. 823].

Обмежені можливості працевлаштування можуть призвести до підвищення рівня вживання наркотиків. За даними досліджень, у районах із високим рівнем безробіття спостерігається на 30% більше випадків зловживання наркотиками порівняно з районами, де рівень зайнятості високий. Безробіття й неповна зайнятість можуть сприяти почуттю безнадійності й низької самооцінки, які є потужними тригерами зловживання психоактивними речовинами. Навпаки, зайнятість не лише забезпечує фінансову стабільність, а й надає людям відчуття мети та ідентичності, зменшуючи ризик уживання наркотиків [8, с. 21].

З іншого боку, достаток і доступ до ресурсів також можуть сприяти формуванню залежностей. Дослідження показують, що в соціально й економічно стабільних середовищах, де люди мають необмежений доступ до ресурсів для розваг, рівень уживання наркотиків може бути вищим на 25% порівняно із середовищами, де доступ до фінансових та інших ресурсів обмежений [3, с. 224].

Роль освіти. Існує кореляція між нижчим рівнем освіти й вищою схильністю до вживання наркотиків і розвитку залежності. Згідно з дослідженнями, особи з низьким освітнім рівнем на 40% частіше зазнають наркотичних залежностей. Це часто пов'язано з недостатньою обізнаністю про ризики наркотичного вживання й відсутністю доступу до захопливих діяльностей і якісної роботи, які могли б додати життю сенс і напрям.

Освіта може виступати як захисний фактор, сприяючи розвитку критичного мислення, що дає змогу особам осмислити наслідки своїх дій і відхилити небезпечні пропозиції. Освічені люди зазвичай мають кращі можливості працевлаштування, що зменшує їхню схильність до наркотиків як засобу впоратися з фінансовими та професійними труднощами. Освіта також розширює соціальні горизонти, надаючи доступ до більш різноманітних соціальних мереж, де вживання наркотиків може бути менш розповсюдженим.

Крім того, освіта сприяє формуванню структурованого дозвілля. Люди, які мають доступ до освітніх ресурсів, частіше займаються змістовними й інтелектуально стимулювальними діяльностями, які можуть слугувати альтернативою шкідливим звичкам. Ці заняття не лише збагачують життя, а й підвищують самооцінку й ефективність, зменшуючи потребу в наркотиках [10, с. 13].

Технічний прогрес. Цей аспект у фармацевтичній індустрії приніс із собою як позитивні, так і негативні наслідки для суспільства. З одного боку, завдяки новітнім технологіям та інноваціям, розроблено лікарські засоби, що значно покращили якість життя мільйонів людей. Згідно з даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, інновації в лікуванні таких захворювань, як рак і серцево-судинні порушення, зменшили смертність на 30% за останні два десятиліття.

З іншого боку, технічний прогрес сприяв появі нових синтетичних наркотиків, доступність яких часто використовується неправомірно, особливо серед молоді. За даними останніх досліджень, ринок нелегальних наркотиків швидко адаптується, уводячи в обіг нові синтетичні речовини, що створює виклики для правоохоронних органів і здоров'я нації. Зокрема, уживання синтетичних наркотиків серед молоді зросло на 20% за останні п'ять років, що пов'язано з легкістю доступу й високим рівнем звикання організму [1, с. 269].

Отже, виходячи з наведеного вище, можемо констатувати, що соціальні фактори відіграють важливу роль у розвитку наркотичної залежності, включаючи сімейні умови, вплив однолітків, еко-

номічний тиск і доступність наркотиків. Упорядковуючи зусилля, спрямовані на боротьбу із цими чинниками, можна розробити ефективні стратегії профілактики й лікування наркотичної залежності. Тому важливо розглянути такі підходи до вирішення цієї проблеми:

1. Запровадження цілеспрямованих освітніх програм у школах і спільнотах вважається ключовим елементом у боротьбі з наркотичною залежністю серед молоді. За даними Національного інституту з вивчення наркозалежності в Сполучених Штатах Америки (National Institute on Drug Abuse (NIDA)), освітні програми, які надають усебічну інформацію про ризики вживання наркотиків і методи їх виявлення, зменшують імовірність уживання наркотиків серед підлітків на 20%.

Ці програми повинні також виховувати критичне мислення, даючи змогу молодим людям самостійно оцінювати наслідки своїх дій. Крім інформування про ризики, важливим аспектом є навчання уміння відмовляти. Статистика показує, що молодь, яка вміє впевнено казати «ні» в ситуаціях, що можуть призвести до вживання наркотиків, на 30% рідше піддається наркотичній залежності.

Викладачі й наставники відіграють важливу роль у цьому процесі. Вони повинні обговорювати реальні сценарії, з якими можуть зіткнутися студенти, і розробляти стратегії, які допоможуть їм уникнути тиску однолітків [1, с. 269].

2. Підтримка сім'ї відіграє критичну роль у процесі відновлення від залежності, оскільки вона значно підвищує мотивацію особи почати та продовжувати лікування, а також позитивно впливає на загальний процес відновлення. Дослідження показують, що сімейна терапія може збільшити ефективність лікувальних програм на 50%, а також допомагає вирішити внутрішньосімейні проблеми, які можуть сприяти продовженню циклу залежності.

Програми «Модель сімейних захворювань» і «Модель сімейних систем» визнані за свою здатність інформувати сім'ї про природу залежності як хвороби, допомагаючи зменшити стигматизацію та звинувачення. Установлено, що застосування цих моделей сприяє створенню сприятливого домашнього середовища, що підтримує відновлення, і може знизити рецидиви на 40% протягом перших двох років після завершення програми [12, с. 170].

3. Мережі взаємної підтримки, а саме групи анонімних наркоманів, мають вирішальне значення для стабільного утримання від хвороби. Ці групи базуються на принципі взаємної підтримки, дають змогу людям, які відновлюються, допомагати одне одному, що створює унікальну атмосферу емпатії та розуміння. Це сприяє підвищенню стійкості до рецидивів. Участь у таких групах може знизити частоту рецидивів на 35%, а члени, які активно взаємодіють і підтримують одне одного, мають удвічі більше шансів залишатися без уживання психоактивних речовин протягом перших п'яти років відновлення.

Ці мережі також забезпечують цінний ресурс для особистісного розвитку й саморефлексії, що є критично важливими аспектами в процесі відновлення. Це не лише допомагає особам уникати повернення до вживання наркотиків, а й сприяє їх реінтеграції в суспільство як продуктивних учасників [4, с. 70].

4. На додаток до традиційних систем підтримки цифрові платформи все частіше стають ключовими інструментами у відновленні залежних осіб. Онлайн-групи підтримки й форуми надають анонімність і легкий доступ, що є особливо важливим для людей, які не мають можливості фізично відвідувати традиційні групи або які опиняються перед бар'єрами через стигму. Згідно з дослідженнями, близько 70% учасників онлайн-груп підтримки повідомляють про покращення в утриманні тверезості й відчують зменшення почуття ізоляції.

Крім того, програми роботи з громадою, що пов'язують людей, які відновлюються, з місцевими ресурсами та професійною підготовкою, можуть значно підвищити стабільність, необхідну для тривалої тверезості. Ці програми не лише сприяють ефективному відновленню, а й допомагають інтегрувати осіб у суспільство, надаючи їм необхідні навички для знаходження роботи й підтримання здорового способу життя. За даними Національного інституту з вивчення наркозалежності в Сполучених Штатах Америки (National Institute on Drug Abuse (NIDA)), учасники таких програм на 45% рідше повертаються до вживання наркотиків порівняно з тими, хто не має доступу до подібної підтримки [15, с. 384].

Отже, дослідження того, як соціальне середовище впливає на наркоманію, підкреслює складну взаємодію між індивідуальною вразливістю й зовнішнім впливом. Тому можна зробити такі висновки:

- наркоманія є хронічним і часто рецидивним станом, коли вживання наркотичних речовин стає компульсивним або неконтрольованим, незважаючи на шкідливі наслідки;

- соціальне середовище, яке включає в себе сімейні взаємини, дружбу, робочі стосунки, а також ширші культурні й соціальні норми, має значний вплив на ризик розвитку наркоманії. Якісні, підтримувальні взаємини можуть зменшити ризик, тоді як конфлікти й соціальна ізоляція можуть його підвищити;

- ефективні заходи інтервенції та профілактики повинні охоплювати не лише індивідуальну підтримку, а й цілеспрямовані зміни в соціальному середовищі, яке може сприяти розвитку залежностей. Розвиток і зміцнення соціальних мереж разом із підвищенням освітнього рівня можуть значно знизити поширеність наркоманії в суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ковальчук В.П. Наркоманія серед неповнолітніх як соціальна проблема. *Науковий вісник Львів-*

ського державного університету внутрішніх справ. Серія «Юридична». 2017. № 1. С. 263–270.

2. Подолян В.М. Підліткова наркоманія в Україні: соціальний та психологічний аспекти. *Український журнал медицини, біології та спорту*. 2021. Т. 6. № 3. С. 256–262.

3. Унятицька Н. Чинники та наслідки вживання наркотиків особами підліткового віку. *Психосоціальні ресурси особистісного та соціального розвитку в епоху глобалізації* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, Тернопіль, 4–5 листопада 2022 р. Тернопіль : ЗУНУ, 2022. Т. 2. С. 244.

4. Шерстньова М.С. Аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду соціальної реабілітації наркозалежної молоді. *Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях* : матеріали Всеукр. наук-практ. конф., Харків, 22 листоп. 2019 р. Харків : ХНПУ, 2019. С. 69–70.

5. Dishion T.J., Tipsord J.M. Peer contagion in child and adolescent social and emotional development. *Annual review of psychology*. 2011. Vol. 62. P. 189–214.

6. Galea S., Ahern J., Vlahov D. Urban built environment and depression: a multilevel analysis. *Journal of Epidemiology & Community Health*. 2005. Vol. 59. № 10. P. 822–827.

7. Galea S., Nandi A., Vlahov D. The social epidemiology of substance use. *Epidemiologic reviews*. 2004. Vol. 26, № 1. P. 36–52.

8. Henkel D. Unemployment and substance use: a review of the literature (1990–2010). *Current drug abuse reviews*. 2011. Vol. 4. № 1. P. 4–27.

9. McGinnis J.M., Foege W.H. Mortality and morbidity attributable to use of addictive substances in the United States. *Proceedings of the Association of American Physicians*. 1999. Vol. 111. № 2. P. 109–118.

10. McCaul M.E., Svikis D.S., Moore R.D. Predictors of outpatient treatment retention: patient versus substance use characteristics. *Drug and alcohol dependence*. 2001. Vol. 62. № 1. P. 9–17.

11. Simons-Morton B.G., Farhat T. Recent findings on peer group influences on adolescent smoking. *The journal of primary prevention*. 2010. Vol. 31. P. 191–208.

12. Stanton M.D., Shadish W.R. Outcome, attrition, and family–couples treatment for drug abuse: A meta-analysis and review of the controlled, comparative studies. *Psychological bulletin*. 1997. Vol. 122. № 2. P. 170.

13. Steinberg L., Monahan K.C. Age differences in resistance to peer influence. *Developmental psychology*. 2007. Vol. 43. № 6. P. 1531.

14. The Science of Drug Use and Addiction: The Basics. URL: <https://www.drugabuse.gov/publications/drugfacts/understanding-drug-use-addiction> (дата звернення: 15.05.2024).

15. Wood R.T., Griffiths M.D. Online guidance, advice, and support for problem gamblers and concerned relatives and friends: an evaluation of the GamAid pilot service. *British Journal of Guidance & Counselling*. 2007. Vol. 35. № 4. P. 373–389.